

PROSTORSKI AMBIENTI ŠKOFJE LOKE V SREDNJEM VEKU

Prostorski značaj Škofje Loke nam je v svojih začetkih prav tako malo znan kot pri drugih naših mestih. Nič ne vemo, kakšno je bilo prvotno naselje, ki je rastle na skalnati polici pod staro utrdbo na Kranclju. Tudi se ne bi čudili, če bi kdaj v prihodnosti dognali, da se je tista zgodnja, še neorganizirana in priložnostna tržna dejavnost navezovala na župno cerkev v Stari Loki, tako kot npr. to domnevamo za Kranj ali za Radovljico, in je freisinški škof šele zaradi vse večjega porasta obrti in trgovine na loškem ozemlju ali vsaj potrebe po njej ustanovil na pomolu ob sotočju obeh Sor in ob vznožju grajskega hriba pravo tržno oziroma mestno naselbino.

Skoraj ne dvomimo, da je Škofja Loka tako kot ostala gorenjska mesta po načrtu ustanovljena naselbina. Pravilnost in enakomernost zemljiških parcel, ki jih je freisinški fevdalec razdelil med nove naseljence tržane oziroma kasnejše meščane, da bi na njih zgradili hiše in si uredili vrtove, govori za to domnevo. Tudi tlorisni značaj trga, ki je bolj ali manj pravilne pravokotne oblike, nas o tem prepričuje. Pravokotna zasnova trgov se v vzhodnoalpskem prostoru pojavi po letu 1200,¹ ko zamenja starejšo obliko, ki je po svojem tlorisno-oblikovnem značaju le tržnim potrebam prilagojena razširjena cesta. Značaj le-te ima še vedno jugozahodni zaključek trga, ki se lijakasto preliva v pravokotno zasnovo tržnega prostora. Po tem sožitju med starejšo in novejšo

Pogled na loški Mestni trg s pravokotno tlorisno zasnovo s severne strani

Južni del Mestnega trga v Škofji Loki z lijakasto tlorisno zasnovo; na levi Marfinčkova hiša

obliko tlorisnega sestava trga je Škofja Loka sorodna Mariboru pa tudi trgom v Ljubljani, Radovljici, Gradcu, v mestu Murau na avstrijskem Štajerskem itd. S sklenjeno zgraditvijo obrobja trga in lijakasto zasnovane vpadne ceste se je počasi oblikoval tudi prostorski značaj tega dela mesta. O njegovi prostorski zaključenosti bi v zgodnji dobi le težko govorili. Ostenje trga ni bilo sklenjeno, saj so bili med posameznimi hišami precejšnji razmaki, namenjeni odtoku vode oziroma prehodi kot deli mestnega prometnega sistema, skozi katere je uhajal prostor. Zaključek vpadne ceste v smeri proti Poljanski dolini spočetka še niso zapirale obrambne naprave, spodnji del trga pa se je odpiral proti Selški Sori oziroma proti rahlo nagnjenemu terenu na njenem desnem bregu. Bržkone je Škofja Loka že na prehodu iz 13. v 14. stoletje² dobila obrambne naprave, ki so ji skupaj z gradom zagotavljale potrebno varnost, hkrati pa so močno vplivale na izoblikovanje njene prostorske zasnove. Južni del trga so zapirala vrata, ki so vodila v Poljansko dolino, na severni in vzhodni strani novoustanovljenega mesta pa so se obrambne naprave skoraj gotovo navezovala na rob mestnega pomola, ki se je tod prevesil proti Selški oziroma Poljanski Sori. Vloga spodnjega loškega gradu pri prostorskem oblikovanju naselja je bila v nasprotju z odmaknjenim stolpastim gradom na Kranclju od vsega začetka močno pomembna. Gmota grajskega hriba z arhitekturo gradu, ki jo vir iz začetka 13. stoletja³ označuje kot »castrum firmissimum« se je kot mogočna naravna in arhitekturna dominantna dvigala nad mestom in objela njegov prostor z zahodne strani. Vzhodna stran mesta je bila po naravi zavarovana s skalnato polico, ki je padala proti kasnejšemu Lontrku. Taki ali drugačni fortifikacijski objekti so se bržkone vezale na rob skalnatega praga in s svojim sklenjenim potekom tudi s te strani zaprli prostor trga.

Z zgraditvijo cerkve sv. Jakoba, ki jo najstarejši viri omenjajo leta 1271,⁴ se je naselje pomaknilo proti severu na levi breg Selške Sore. Zemljiška raz-

delitev je v tem mestnem predelu drugačna kot na zgornjem — Mestnem trgu. Stavbne parcele so manjše in neenakomerno posejane po nagnjenem terenu, kar kaže, da na tem prostoru ni šlo za načrten kolonizacijski poseg kot na ostalem mestnem pomolu, temveč za bolj ali manj postopno rast, ki pa ji kljub temu ne moremo odrekati določene načrtnosti pri dodeljevanju stavbnih parcel. To velja posebej za predel zahodno od Jakobove cerkve, kjer so zemljišča razdeljena po srednjeveškem načelu na podolžne proge, le da po velikosti še zdaleč niso primerljive s parcelami, ki jih srečujemo na zgornjem trgu. Skupaj z naseljem so se na levi breg Selške Sore, kot moremo domnevati, premaknile tudi obrambne naprave, še posebej, ko je na zemljišču Otokarja Blagoviškega po letu 1358 zrastel samostan klarisinj.⁵

Na izteku zgornjega trga, kjer naj bi stala domnevna prvotna Selška vrata, se je, kot se zdi, že v 14. stoletju pojavila prednica današnje Homanove hiše in učinkovito zajezila prostor loškega trga. Prav ta stavba je s svojo severovzhodno stranico in skupaj s sv. Jakobom ustvarila prostorske osnove za nastanek trga ob cerkvi (današnji Cankarjev trg), ki je v naši dobi s porušitvijo nekaterih stavb⁶ pred zahodno fasado Jakobove cerkve dobil večje razsežnosti, vendar prostorsko manj zaključeno podobo kot nekdanj. Skoraj ne dvomimo, da se je tudi na severno stran nunskega samostana nekdanj navezoval manjši trg z dominantno nunske cerkve, ki je po svoji legi in usmerjenosti želela pritegniti pogled ob vstopu v mesto.

Ob koncu 14. stoletja se začne v virih pojavljati nov prostorski člen loškega urbanističnega telesa — Lontrk.⁷ Lontrk — Spodnji trg je tipičen sred-

Južni del Lontrka v obliki razširjene ceste

njeveški trg in se v svojem poteku kot zgornji trg prilagaja terenu. V svojem jugovzhodnem delu ima obliko razširjene ceste, ki v rahli krivini preči polico ob sotočju obeh Sor. Cestna oblika trga se po zožitvi med hišama št. 6 in 33 preljuje v trg lijakaste oblike, od koder pelje cesta po klancu na zgornji trg. Tudi Lontrk je rezultat podobnega, le nekoliko mlajšega kolonizacijskega posega kot zgornji trg. Razdelitev zemljišč je v glavnem pravilna in enakomerna, tako kot smo to ugotovili za zgornji trg.

Hiše, ki so v srednjem veku spremljale obrobje trga, so podobno kot na zgornjem trgu s svojimi trikotnimi čeli, obrnjenimi proti cesti, s svojo cikcakasto višinsko črto dale trgu določen ritem, ki je vodil obiskovalca po tržnem prostoru in mu zaradi konkavno oziroma konveksno upognjenega uličnega ostenja odpiral vedno nove poglede. Srednjeveški človek je osvajal prostor Lontrka korak za korakom, ni ga mogel objeti z enim pogledom, kot se je to dogajalo pri trgih in ulicah, ki jih je npr. ustvarila renesansa. Zaključenost novega tržnega prostora je močno hromila njegova dolžina, ki jo je bilo potrebno optično zmanjšati s prostorsko zaporo. Podobno vlogo, ki jo je v srednjem veku imela na zgornjem trgu Martinčkova hiša, ki je z delom stavbne gmote pomaknjena globoko v prostor trga in ga s tem prostorsko omejuje, je na spodnjem trgu prevzela Petercova hiša, ki deluje kot prostorska zagozda in deli trg v dva dela. Obrnjeno vlogo, vendar preračunano na pogled z nasprotne severne strani, ima Petercova soseda Stalanikova hiša.⁸ Take in podobne prostorske zavore oziroma zapore so bile v srednjem veku razširjene po vsej Evropi. Med klasične primere te vrste sodijo npr. Fembova hiša v Nürn-

Petercova hiša, ki deli Lontrk na dve prostorski enoti

bergu ali Mestna hiša na Dolgem trgu v Gdansku. Lijakasto oblikovan severni del trga sta do zgraditve nekdanje Krennerjeve suknjarne v prejšnjem stoletju prostorsko omejevali dve stavbi, ki ju zasledimo v franciscejskem katastru iz leta 1826. Mimo njiju je vodil ozek prehod h kašči, ki je bila naslonjena na mestno obzidje, ki se je na Lontrku začelo oblikovati na prehodu iz 14. v 15. stoletje.⁹ Južni del trga so prostorsko omejevala Spodnja vrata. Čeprav so vhodni stolp v novejši dobi podrli, je Perkusova hiša, ki je bila prislonjena na obzidje, predstavljala skoraj do druge svetovne vojne učinkovito zaporo tega predela in mu dajala prostorsko zaključen videz.

Renesansa je v marsičem dopolnila prostorsko dognanost posameznih mestnih ambientov. Zaprla je prehode, ki so nekdanj ločevali srednjeveške meščanske hiše, in tako izoblikovala sklenjena ostenja ulic in trgov. Kamnita gradnja je ponekod dvignila hišna pročelja za novo nadstropje oziroma zamenjala nekdanje prehode, ki so skozi ostenja ulic in trgov povezovali posamezne mestne predele med seboj z zidanimi podhodi, in tako zopet vplivala na prostorsko zgraditev posameznih ambientov, še posebej zgornjega trga.

Tudi nadstropni in ogelni pomoli, ki so v dobi renesanse prekrili fasade hiš, pomenijo nov element v oblikovanju in dožemanju mestnega prostora. V prvi polovici 16. stoletja sta Mestni in Cankarjev trg ter njuno obrobje dobila učinkovit prostorski poudarek v zvoniku Jakobove cerkve, ki je postal skupaj z gradom, obzidnimi stolpi in kasneje s stavbnima gmotama samostana klaris in kapucinov ter s špitalsko cerkvijo na Lontrku tudi pomemben dejavnik v oblikovanju vedutne zasnove mesta.

Opombe

1. A. Klaar, Die Siedlungsformen der Altstadt von Villach, *900 Jahre Villach*, Villach 1960, str. 33—34. — 2. P. Blaznik, Loško mestno obzidje, *Loški razgledi* 4, 1957, str. 15. — 3. P. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo (973—1803)*, Škofja Loka 1973, str. 42. — 4. P. Blaznik, o. c., str. 74. — 5. F. Pokorn, Loka, *Dom in svet* 7, 1894, str. 659—660; P. Blaznik, o. c., str. 106; C. Avguštin, Tlorisni značaj Škofje Loke, *Loški razgledi* 24, 1977, str. 47. — 6. F. Planina, Znamenitosti Škofje Loke, *Loški razgledi* 2, 1955, str. 116. — 7. P. Blaznik, o. c., str. 40. — 8. F. Planina, *Loški razgledi* 2, 1955, str. 115, 122. — 9. C. Avguštin, Zgodovinsko-urbanistična in arhitekturna podoba Škofje Loke, *Loški razgledi* 23, 1976, str. 15.

Résumé

LES ESPACES URBAINS DE ŠKOFJA LOKA AU MOYEN ÂGE

L'auteur de l'article cherche à reconstruire le caractère urbain de Škofja Loka à l'époque médiévale et à constater les facteurs principaux de son développement. Il décrit la construction des espaces urbains comme la Place Supérieure (Zgornji trg), la place de Lontrk, la place de Saint Jacob, aujourd'hui la place de Cankar etc. Il décrit le rôle que les fortifications jouent dans l'aspect urbain de la ville et pour terminer, il cite les facteurs qui à l'époque de renaissance influencèrent considérablement la conception urbaine de la ville.